

Kaspar Schott an Athanasius Kircher. Briefe 1650–1664.
Hans-Joachim Vollrath – Thomas E. Conlon (Hrsg.).
 Würzburg, Verlag Königshausen und Neumann, 2016, 255 s.

Již po několik desetiletí si nejširší obec historiků plně uvědomuje, jak vynikající pramen pro studium vývoje věd představují korespondence jejich představitelů. Klasickým obdobím pro ně bylo 17. století, kdy se rychlost rozvoje věd neobyčejně zvětšila, zatímco komunikační prostředky, jimiž bylo možné nové výsledky či pokusy o nich sdělovat, zůstaly stále velmi omezené. Pozoruhodné jsou přitom nejen nejvýraznější osobnosti typu Marina Mersenna nebo Athanasia Kirchera, kteří vytvořili ve svém okolí doslova centrály, do nichž se sbíhaly tisíce informací nejen z Evropy, ale doslova z celého světa, aby se pak odtud šířily dále. Nemalý význam mají i korespondence desítek, ne-li stovek zdánlivě méně důležitých či regionálních vědců. Podtrhněme slůvko zdánlivě, protože tyto osobnosti pomáhaly vytvářet široké podhoubí, které vykonávalo zpětně pozitivní vliv na celkový vývoj.

Jednou z takovýchto osobností byl i německý jezuitský polyhistor Kaspar Schott (1608–1666). Na rozdíl od kolegů, kteří se sdružovali v londýnské Royal Society nebo pařížské akademii věd, se nemůže honosit žádným originálním objevem, je však autorem desítek přehledných spisů, které se šířily po celé Evropě; v nich se pokoušel sumarizovat dosavadní vědecké výsledky a jeho dílo představuje více než 10.000 tiskových stran. I když je Schott v našich zemích poměrně málo znám, patřil k čelným představitelům tehdejší jezuitské vědy.² Začal studovat na universitě ve Würzburgu, kde byl jedním z jeho učitelů i Kircher, odtud jej však poryvy třicetileté války zanesly až na Sicílii. Tam studia dokončil, v r. 1749 se stal profesorem matematiky v Palermu a odtud si začal s Kircherem dopisovat. V r. 1652 se dostal do Říma, kde byl několik let jeho asistentem – pomáhal mu v jeho rozsáhlé literární činnosti a pečoval o *Museum Kircherianum*.³ Po návratu do Německa mu psal z Mohuče a zejména z Würzburgu, kde působil až do své smrti.

Z této korespondence vznikl soubor 25 listů, které jsou uloženy v Archivu papežské university Gregoriana (APUG); 23 z nich napsal Schott, ale dočkal se jen dvou odpovědí – přesněji řečeno dochovaly se jen dvě odpovědi. Podobné konstatování platí např. i pro korespondenci našeho Marka Marci s Kircherem,

² V této souvislosti stojí za zmínku, že generální katalog klementinské Národní knihovny registruje 34 jeho knih.

³ Kirchera a Schotta zvěčnil Umberto Eco v postavě patera Caspara Robina v románu *Ostrov věřejšího dne* (Isola del giorno primo, 1994).

platí ale i o Kircherově korespondenci jako celku: počet přijatých listů je daleko vyšší než počet odpovědí. Tento soubor 25 listů je jen menší částí celé Schottovy korespondence, ta jich čítá celkem 172. Z našich zemí byl mezi jeho partnery např. Gottfried Alois Kinner a jezuité Balthasar Conrad a Valentin Stansel, znal však i Jakuba Václava Dobřenského a Caramuela z Lobkovic.

Zpracování této korespondence se ujala dvojice H.-J. Vollrath a Th. E. Conlon, která je známa i z předchozích děl. První z autorů je würzburským didaktikem a historikem matematiky, přeložil a vydal např. Schottovu početnici (Rechenbuch). Jeho kolega je znám historikům vědy např. jako autor spisu *Přemýšlení o ničem* (*Thinking about Nothing: O. v. Guericke and the Magdeburg Experiments on the Vacuum*, 2011) nebo překladatel Kircherova magnetického spisu (2014). Oba autoři pak společně s A. Müllerem vydali *Kaspar Schotts Netzwerk*, kde představili jeho listy s Vegelinem a Faberem. K práci na recenzovaném svazku tak byli velice dobře a kompetentně připraveni.

Vlastní vydání Schottových listů je luxusní, alespoň v tom smyslu, že každý dopis je otištěn v originále – z toho 15 v latině a 10 v italštině – samozřejmě s uvedením pramene (je to převážně APUG), poté následuje jeho německý překlad a konečně vedle drobných poznámek pod čarou dvou až třístránkový komentář, který přibližuje okolnosti vzniku listu a jeho souvislosti.

Korespondence představuje jejího pisatele v nejrůznějších situacích a umožňuje čtenáři široký náhled do života tehdejšího učenice. V prvních třech listech ze Sicílie referuje Schott hlavně o prodeji Kircherových knih a dále o jejich podrobné korektuře: opravuje drobné věcné i tiskové chyby, přepočítává všechny číselné údaje, odhaluje i hrubou chybu týkající se prodlužování a zkracování slunečního stínu. Jeho pečlivost vedla k tomu, že si jej Kircher vyžádal jako svého asistenta do Říma. Po třech letech odchází Schott do služeb kurfiřta Schönborna do Mohuče. V tomto období vzniklo šest listů. Schott referuje nejen o svém jednání s knihkupci (zájem vzbuzoval zejména *Oedipus aegyptiacus*), ale i o své návštěvě frankfurtského knižního veletrhu. Byl to Schott, kdo sjednal i výhradní kontrakt s amsterodamským tiskařem Janssoniem, který vedl k tomu, že Kircherovy spisy přestaly vycházet v Římě. Kircher měl zájem, aby se jeho spisy dostaly hlavně do Německa, v tom i k nejvyšším státním i církevním autoritám, a i tomu věnoval Schott velkou pozornost. Podrobně popisuje audienci u „svěho“ kurfiřta, je překvapen jeho znalostmi a zájmem o vědecké otázky. V této době přestává být Schott jen Kircherovým služebníkem a začíná vystupovat i jako autor – vzniká jeho spis *Pantometrum Kircherianum*, který popisuje zařízení pro terestrická i nebeská pozorování.

Zbýlých 19 listů spadá do období jeho působení ve Würzburgu, kam přišel na podzim 1655. Schott referuje o přípravě svého čtyřsvazkového díla *Magia universalis naturae et artis*, což je kompendium fyziky, a o spisu o hydraulice, v němž

se stává propagátorem Guerickových vakuových pokusů. Kircher mu líčí rozsáhlou morovou epidemii v Římě, jež vedla ke vzniku jeho jediného spisu z oblasti živé přírody, *Scrutinium physico-medicum contagiosae luis, quae pestis dicitur*.⁴

V červnu 1657 se v korespondenci objevuje jméno klementinského jezuita Valentina Stansela. Ten – jak se zdá – pobýval před svým odjezdem do Portugalska u Kirchera v Římě. Odtud Schottovi zaslal vyobrazení svého perpetua mobile, známého pod názvem *antlia Pragensis*. Byly to dvě nad sebou umístěné nádrže – voda přepadající z horní do dolní poháněla pumpu, která ji přečerpávala vzhůru zpět. Schott byl rozpolcen: před několika dny měl veřejné vystoupení, kde dokazoval nemožnost perpetua mobile, přesto však o Stanselově objevu referoval ve svých spisech.⁵ Ze Schottova listu vyplývá, že Stansel sestavil v Římě inventář Kircherova muzea, což dosud nebylo známo. Schott si neprodleně vyžádal jeho opis.

Do korespondence se promítla i smrt Ferdinanda III., který sponzoroval mnoho Kircherových děl, i neklid kolem volby nového císaře. Schott byl přívržencem Leopolda I., který brzy po zvolení navštívil Würzburg (11.–13. srpna 1658). Shlédl tu mj. divadelní představení, o němž prohlásil, že krásnější neviděl ani v Itálii. Schottovi se podařilo navázat kontakt s jeho zpovědníkem a po něm mu poslal svůj spis *Mechanica hydraulica*. Nově zvolený císař se do knihy ještě před svým odjezdem začel,⁶ což mu zpovědník ihned sdělil. A Schott reagoval – věnoval Leopoldovi ihned všechna svá vytištěná díla. Císař mu za to udělil audienci.

V závěru svého života připravil Schott ještě řadu děl – nejčastěji se v korespondenci připomíná jeho *Cursus mathematicus* a *Iter extaticus coeleste*. Jeho kariéra měla vyvrcholit připravovanou profesurou na římském Collegiu Romano, té se však už nedožil.

V této stručné recenzi jsme mohli zmínit jen zlomek nejrůznějších informací, její vlastní, výtečné autorské zpracování jich nabízí daleko více. Badatelům studujícím vědu 17. století lze tuto edici jen vřele doporučit.

JOSEF SMOLKA

⁴ Blíže o Kircherových názorech na mor srov. Karel ČERNÝ. *Mor 1480–1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*. Praha, 2014.

⁵ Srov. C. SCHOTT. *Magia universalis...*, III. Würzburg, 1658, s. 485 a *Technica curiosa*. Würzburg 1664, s. 314–315.

⁶ Leopold nebyl ve vědách začátečníkem. R. W. SOUKUP uveřejnil ve svém díle *Chemie in Österreich*. Wien – Köln – Weimar, 2007, např. jeho rozsáhlou alchymistickou korespondenci s Ferdinandem III.

Erling Norrby. Nobelovy ceny a přírodní vědy. Z angličtiny přeložila Z. Gabajová. Praha, Academia, 2013, 350 s., 12 obr., 13 tabulek. ISBN 978-80-200-2189-2

Při psaní knihy autor vycházel z vlastních zkušeností jako poradce Nobelova výboru pro fyziologii nebo medicínu od roku 1972, kdy se stal profesorem a vedoucím katedry virologie Karolinského institutu. Od roku 1973 dalších 20 let se podílel na činnosti uvedeného komitétu v různých funkcích. V Karolinském institutu pracoval Norrby celkem 37 let, a měl tedy dostatek zkušeností s virologií a Nobelovými cenami (dále NC). Hned z kraje musím napsat, že český název knihy je odlišný od anglického originálu, který zní „Nobel Prizes and Life Sciences“. Došlo tedy k posunu: každý uzná, že „Life Sciences“ není totéž jako přírodní vědy (např. fyzika, chemie atd.), byť tam také patří. V recenzované knize až na malé výjimky není uvedeno nic z problematiky NC za fyziku či chemii.

Knihy má 8 kapitol, které jsou přímo nabitý fakty. První je vlastně rozšířená verze Norrbyho článku uveřejněného v roce 2002 v časopisu *Proceedings of the American Philosophical Society (A Century of Nobel Prizes)*. Pod názvem *Víc než století NC* se autor věnoval kontaktům A. Nobela (1833–1895), zakladatele Nadace A. Nobela, s Královskou švédskou akademií věd a s Karolinska Institutem (lékařskou akademií). K životu a dílu A. Nobela připojil informace o Královské švédské akademii věd, o Nobelově závěti (všeobecně známé) a o jejím naplnění. Zajímavé jsou Norrbyho zkušenosti s výběrem laureátů, zdůraznil přísné utajení procesu jejich výběru. Tabelárně je tu zpracován počet laureátů (všech přírodovědců) a jejich národností, včetně finančních odměn (do roku 2005). Uveden je i věk laureátů NC za fyziologii nebo medicínu v době udělení ceny (zhruba do roku 1960 byl průměrný věk laureátů 54 let, později 59).

Klíčem kvality výzkumu v přírodních vědách je objev – podle Norrbyho nepředvídatelný, proto plánovat objev při výzkumu je nonsens. Norrby dále tvrdí, že vědecký pokrok je dílem jednotlivců, nyní se ovšem výzkum provádí převážně týmově. Zmíněn je i demokratizační faktor americké vědy, který mj. přispěl k převaze amerických laureátů v přírodních vědách.

Druhou kapitolu své knihy autor nazval „Serendipita a NC“. Slovo jsem neznal; poučil jsem se, že jde o nečekanou šťastnou událost. Norrby se snaží v kapitole tento pojem vyložit, uvádí i některé příklady – objev paprsků X, přirozená radioaktivita – a další včetně objevu původců infekčních onemocnění. O serendipidě Norrby přednášel v Japonsku a přednáška se stala základem této kapitoly. Považuji ji za zbytečnou.

Následující kapitola se věnuje virům, tématu, kterým se Norrby celý život zabýval – během studií chodil na Karolinska Institutet na přednášky profesora Svena Garda o virech. Gardův podmanivý výklad byl pro něj tak silný, že se už

tehdy pustil do výzkumu virů a nestal se praktickým lékařem, což byl jeho původní úmysl. Detailně popsal koncept viru, jak se vyvíjel více než 50 let. Na základě nominací na NC pro W. Stanleyho (1904–1971), laureáta ceny za chemii za rok 1946, upozornil na složitá jednání dvou Nobelových komitétů, kterou cenu Stanleyemu udělit, protože byl nominován i pro fyziologii nebo medicínu.

Název krátké čtvrté kapitoly Jediná cena za virovou vakcínu, žlutá zimnice a Max Theiler je výstižný, je věnována historii NC pro Theilera. Probrány jsou možnosti vývoje vakcíny, život a činnost vědce-experimentátora Theilera (1899–1972) a jeho složitá cesta k ceně, již nakonec získal v roce 1951 za zjištění původce žluté zimnice a za boj s ní. Autor použil k této kapitole svůj článek otištěný roku 2007 v odborném časopise *Journal of Experimental Medicine*. Pátá kapitola se týká dětské obrny a objevu schopnosti viru poliomyelitidy množit se v kulturách různých typů tkání; NC získala v roce 1954 trojice Američanů J. Enders (1897–1985), T. H. Weller (1915–2008) a F. Ch. Robbins (1918–2003). Tento objev znamenal vůbec první účinný prostředek k výrobě jak inaktivované, tak živé poliovakcíny. Epidemie obrny je záležitostí 20. století. Norrby se věnoval i zásluhám amerického prezidenta F. D. Roosevelta, který se už jako dospělý stal obětí obrny a zahájil celonárodní tažení proti této chorobě. Nelze se tedy divit, že NC později putovala do USA, i když Nobelův komitét poněkud váhal. Komitét původně chtěl cenu za rok 1954 navrhnout pro V. du Vigneauda (1901–1978), ale nakonec se přiklonil k trojici Američanů, což byla hlavně zásluha S. Garda a Hellströma. Vrcholný orgán pro udělování cen za fyziologii nebo medicínu (Kolegium učitelů Karolinska Institutet) cenu přiřkl Američanům; du Vigneaud získal cenu za chemii v následujícím roce.

Šestá kapitola knihy nese název Neobvyklé Nobelovy ceny za fyziologii nebo medicínu. Je to druhá nejdelší kapitola (54 stran). Vychází opět z autorova článku s tímž názvem, který však v použité literatuře neuvedl. Studium archivních materiálů zjistil, že údajně neobvyklé ceny v oboru fyziologie či medicíny zase tak neobvyklé nejsou. Tabelárně jsou podchyceni laureáti v oboru v prvním roce nominace. Zajímavý je graf o časovém intervalu mezi rokem 1. nominace a rokem udělení ceny (pro léta 1911–1939). Další tabulka udává NC udělení bez externí nominace; pět nominací proběhlo přímo v komitétu. Norrby zmapoval též situaci do roku 1970 s nominacemi, kandidáty a posudky návrhů. Ani zde nevstoupil do časového prostoru 1959–1970, přísně střeženého Nobelovým archivem, údaje převzal z literatury.

Ve dvanáctistránkové podkapitole Záhada Alexise Carrela je popsána Carrelova rychlá cesta k NC, jeho experimenty s tkáňovými kulturami a aktivity během obou světových válek a konečně pokus o odpověď, zda Carrel (1878–1944) dostal cenu v roce 1912 skutečně za své vědecké příspěvky. Norrby míní, že Carrelův přínos lze popsat jako zdokonalení techniky, ale žádný objev. Carrel

totiž cenu získal za práce o tepenném stehu a transplantaci cév a orgánů, nikoli za práce s tkáňovými kulturami. Podivný je ovšem Norrbyho názor, že zdokonalení by obstálo jako zdůvodnění ceny za chemii!

Za popis práce svalů získal cenu za rok 1920 Dán A. S. Krogh (1874–1949) hlavně na základě posudků došlých návrhů, které vypracoval předseda komitétu J. E. Johansson (1862–1938). Potvrdilo se mj. přátelství opačných břehů Kattegatu. O dva roky později byla cena udělena (za objev enzymatického přenosu energie ve svalech) dvojici Britu A. V. Hillovi (1886–1977) a Němci O. F. Meyerhofovi (1884–1951), opět na základě posudku jejich práce z pera Johanssona. Ten v oslavné řeči při předávání cen vyzdvihl národnosti obou laureátů a důsledky 1. světové války a poznamenal, že společné uznání je určitým vyjádřením jedné z myšlenek A. Nobela, že největší civilizační pokroky se dějí nezávisle na dělení lidstva na soupeřící národy.

V 6. kapitole je celých 12 stran věnováno inzulinu, jeho pozoruhodnému objevu a dlouhým debatám komitétu o ceně. Inzulin podle ceny za rok 1923 objevili Kanadčan F. G. Banting (1891–1941) a Brit J. J. R. MacLeod (1876–1935). O objevu vyšla řada knih. Norrby píše, že objev byl čtyřikrát navržen v roce 1923, ale komitét o návrzích jednal už i v roce 1922. Teprve napodruhé komitét doporučil k ceně jmenované badatele, a to na základě komplexních posudků obou kandidátů. Na dvou stranách je zveřejněna reakce laureátů na oznámení, že se stali laureáty: zlost Bantingova, že cenu získal i jeho šéf, který se choval naopak zdrženlivě. Banting místo MacLeoda uvažoval o svém žáku a asistentovi studentu C. H. Bestovi (1899–1978). S ním totiž publikoval 4 původní práce o inzulinu. Mnohem později Best byl umanut myšlenkou NC získat, ale nepodařilo se mu to. A Banting se ani ve třicátých letech nikdy s MacLeodem nesmířil.

Další podkapitola se týká ceny udělené během 2. světové války. Šlo o cenu za rok 1943 pro Dána H. C. P. Dama (1895–1976) a Američana E. A. Doisyho (1893–1986) za objev vitamínu K. Laureáti měli štěstí, že ač v roce 1944 nezískali zvenčí žádnou nominaci, vše vynahradil tajemník komitétu, který je nominoval. Přitom Dam měl v předchozích letech pět nominací a Doisy pouze jedinou.

O objevu penicilinu Britem A. Flemingem (1881–1955), slavným chemoterapeutem, který získal NC za rok 1945 spolu s dalšími Brity, jeho spolupracovníky, E. B. Chainem (1906–1979) a H. W. Floreyem (1898–1968), se toho už hodně napsalo. Jiný osud provázal přípravek DD'T. Jako významný prostředek, silný kontaktní jed k prevenci nemocí přenášených členovci, např. skvrnitého tyfu a malárie, ho objevil P. H. Müller (1899–1965) ze Švýcarska a získal NC pro rok 1948. Po masovém použití jeho přípravku došlo k praktickému vymýcení malárie v Evropě a v Severní Americe. Časem se však objevily pochybnosti o jeho účinnosti a začaly diskuse o dopadu DD'T na životní prostředí. Objevitel Müller se

ještě před svou smrtí dožil přehodnocení významu DDT, který se i přesto nadále leckde používá.

Předposlední podkapitola je věnována dalším záračným lékům, tentokrát na revmatoidní artritidu, kortikosteroidům. Za objevy publikované v roce 1949 o revmatoidní artritidě byla NC udělena Američanu E. C. Kendallovi (1886–1972), Švýcaru T. Reichsteinovi (1897–1996) a dalšímu Američanovi M. S. Henchovi (1896–1965). Nejzkušenější z nich byl Kendall, který už v roce 1941 byl nominován na NC za chemii za práce o chemickém složení a fyziologickém působení hormonů kůry nadledvinek. V této oblasti pracoval i Reichstein, ale ten tehdy nominaci nezískal. V Rochestru v Mayově ústavu Kendall spolupracoval s Henchem. Trojice (vzděláním 2 chemici a 1 lékař) získala NC za fyziologii nebo lékařství v roce 1950, přitom Reichstein a Hench měli jen jedinou nominaci.

Na třech stranách se autor věnoval i velmi rychle oceněnému vědci Američanu J. Lederbergovi (1925–2008), jenž se s dalšími krajany E. L. Tatumem (1909–1975) a G. W. Beadlem (1903–1989) podělil o cenu udělenou za rok 1958 za objev genetické rekombinace a uspořádání genetického materiálu v bakteriích (Lederberg) a za poznání, že geny řídí některé chemické reakce (Beadle a Tatum). Trojice založila v podstatě molekulární genetiku.

Sedmá kapitola má poutavý název Nobelova cena a nukleové kyseliny: drama o 5 dějstvích. Norrby ji uvozuje větou, že s podivem do roku 1958 nebyla podána ani jedna nominace na cenu za objev dvoušroubicové struktury DNA ani v kategorii fyziologie nebo medicíny, ani v chemii. Ne že by o nukleové kyseliny a nukleotidy nebyl zájem, svědčí o tom NC za chemii pro A. R. Todda (1907–1997) za rok 1957 (za práce o nukleotidech a nukleotidních koenzymech) a v následujícím roce pro S. Ochoa (1905–1993) a A. Kornberga (1918–2007), laureáty ceny za fyziologii nebo medicínu.

Na sedmi stranách je popsán vývoj bádání o chemických pochodech v buněčném jádře (F. Miescher, 1844–1895; A. Kossel, 1853–1927, NC 1910; a D. T. Avery, 1877–1955). Ukázalo se, že Nobelův výbor pro chemii se pružněji choval k nominacím za DNA než komitét pro fyziologii nebo medicínu. Leč i ten se „rozhoupal“ a začal chápat plně význam DNA, takže Ochoa a Kornberg, nominovaní na obě ocenění (za chemii i fyziologii a medicínu), cenu dostali od komitétu medicínského, čímž uvolnili první místo pro J. Heyrovského pro cenu za chemii za rok 1959. Norrby Heyrovskému v knize věnoval 2 a půl stránky – ale až v recenzované knize; v anglickém originálu chybí.

Rokem 1959 Norrby skončil své studium v nobelovských archivech, což ovšem neznamená, že se přestal zajímat o molekulární genetiku. Vycházel z publikovaných výsledků a sestavil z nich pro svou knihu dvě tabulky o NC za fyziologii nebo medicínu a za chemii pro období 1959–2006, ev. 1960–2009. V těchto časových obdobích chemici získali 6, fyziologové a lékaři 7 cen. Podkapitoly

autor pojmenoval jako Objev organických krystalů a rozluštění kódu života, Čtení z knihy života a Psaní knihy života, dosti výstižně. V dovětku kapitoly uvedl svou vizi budoucí molekulární genetiky.

Osmá kapitola Nobelovy ceny, priony a osobnosti je sestavena bez informací z nobelovských archivů. Norrby, profesí virolog, se především zajímal o ceny za tuto oblast. Od roku 1970 byly dvě: první pro Američany D. C. Gajduseka (1923–2008) a B. Blumbergra (1925–2011) v roce 1970 za objevy týkající se nových mechanismů původu a šíření infekčních chorob. Gajduseka (po otci Slovák) představil nejen jako excelentního vědce, ale i jako cestovatele a autora cestopisů. Norrby se s Gajdusekem spřátelil, poznal i jeho početnou rodinu (Gajdusek adoptoval postupně několik desítek dětí hlavně z Mikronésie a Melanésie, většinu z Nové Guineje a pečlivě se o ně staral, pokud nebyl na cestách). V USA se Norrby seznámil také s budoucím laureátem NC za rok 1997 S. D. Prusinerem (1942), výzkumným neurologem ze San Franciska, který studoval infekční chorobu klusavku neboli skrapii a který Norrbyho informoval o nejnovějších pokusech a výsledcích. Dnes se ví, že klusavku a Creutzfeldt-Jakobovu nemoc (CJD) způsobují proteiny priony. Kapitulu uzavírá pojednání o mechanismech prionových chorob.

Norrbyho kniha je skvělá ukázka publikace z oblasti naučné literatury; překladatelce se podařilo udržet čtivost původního anglického textu. Jak se na takovou práci sluší, je doplněna seznamem literatury (336 knih a časopiseckých článků), jejichž výběr by měla posoudit odborná lékařská a fyziologická veřejnost, a dvěma rejstříky – věcným i jmenným. Knihu mohu vřele doporučit jak k četbě, tak k zamyšlení.

JIŘÍ JINDRA sr.

Věda – národ – dějiny

Tak se jmenovala výstava v nové budově Národního muzea v Praze, jež se konala od 16. října 2015 do 10. ledna 2016. Byla uspořádána jako připomenutí 125 let existence akademií: nejprve České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, přejmenované se vznikem republiky na Českou akademii věd a umění (ČAVU), od roku 1952 Československé akademie věd (ČSAV) a nakonec od roku 1993 Akademie věd České republiky (AV ČR).

Velká část expozice byla věnována historii všech tří akademií. Výstižně byly popsány etapy vývoje instituce: J. Hlávka, největší sponzor a faktický zakladatel ČAVU, struktura a vývoj ČAVU v obdobích 1890–1918, 1918–1945 a 1945–1952, vývoj ČSAV v letech 1952–1992 a AV ČR v letech 1993 do současnosti. Připomenutí byli všichni prezidenti ČAVU, vystaveny byly některé jejich osobní věci. Nebyly opomenuty ani spory a problémy akademií (odmítnutí či rezignace na členství významných osobností, „očist'ování“ členů těsně po 2. světové válce atd.). Ve zvláštních vitrínách byly vystaveny artefakty spojené s jedinými dvěma českými

nobelisty a současně členy jak ČAVU, tak ČSAV: Jaroslav Heyrovský, nositel Nobelovy ceny za chemii z roku 1959, se stal členem II. třídy ČAVU v roce 1924 (mi-mořádným, řádným v roce 1938) a členem – akademikem ČSAV při jejím založení; Jaroslav Seifert, laureát Nobelovy ceny za literaturu v roce 1984, se stal řádným členem IV. třídy ČAVU v roce 1946. Heyrovskému, jenž dostal čestný doktorát řady univerzit, udělila tento titul také pařížská univerzita a šál, který k této příležitosti dostal, byl na výstavě jako zajímavost vystaven. Zatímco ČAVU měla jenom několik ústavů a ještě založených až v poválečných letech, její nástupkyně ČSAV už byla zaměřena přímo jako výzkumná (při vzniku měla celkem 51 víceméně samostatných vědeckých institucí) stejně jako její nástupkyně, AV ČR. Právě do této oblasti byla v podstatě výstava zaměřena v souladu s hlavním námětem, zaměřením na národ a historii, tak jak ji koncipovali známí čeští historici Martin Franc (Masarykův ústav a Archiv AV ČR) a Antonín Kostlán (Ústav soudobých dějin AV ČR). Výstava dobře zapadla do celoročních akcí spojených s oslavami výročí založení ČAVU. Kdo ji shlédl, byl jistě spokojen.

JIRÍ JINDRA

Články o přírodě a dějinách přírodních věd na stránkách Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka 1956–2016

Již více než šest desítek let vychází na Benešovsku regionální periodikum Sborník vlastivědných prací z Podblanicka (dále SVPP), které navazuje na vlastivědnou činnost generací drobné místní inteligence (obrozenců, kněží, učitelů a místních vlastivědných pracovníků, z nichž se postupem doby stávali téměř profesionální odborníci). K takovým patřili také zakladatelé sborníku, dlouholetý muzejník, emeritní gymnaziální profesor a někdejší externí lektor geografie na Karlově univerzitě Josef Růžička a jeho žák Jirí Tywoniak, původně též středoškolský profesor dějepisu a zeměpisu, později významný český archivář a neoficiální zakladatel historické školy, která ctí Tywoniakovu památku. Bylo vydáno celkem 51 ročníků sborníku, z nichž jsou některé dvousvazkové. Během vydávání se postupně utvořila i struktura sborníku zhruba na úrovni jeho závěrečného 51. čísla, jež je jakousi bilancí a usnadní vědecké veřejnosti, zejména z řad přírodovědců, orientaci ve změní zde publikovaných prací.

Nejnovější dvojčíslo má nejen bilanční, ale i vzpomínkový charakter. Shrnuje texty přírodovědné i společenskovedné – přehled je v podobě bibliografie, je tu i několik odborných prací a různé drobné informace. Uspořádali ho Zdeněk Brandl, Jaroslav Pánek a Eva Procházková. Úvodní statek připravili za společenské vědy Jaroslav Pánek a za přírodovědecké obory Václav Zelený; týkají se v podstatě historie Sborníku SVPP. Historik J. Pánek v úvodníku *Podblanický sborník jako probuzení* přinesl pohled do tradice podblanické vlastivědy a odborné vlastivědné publicistiky i pohled

na její profesionalizaci právě na stránkách SVPP s přáním, aby se tento vztah, který ani v dnešní době není samozřejmostí, rozvíjel i nadále. Botanik V. Zelený napsal kratší úvod *K historii vydávání Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka*; nepřináší pouze přehledné informace o činnosti z přírodovědných oborů, ale i z humanitních věd. Ze společenskovední oblasti mezi vydavateli SVPP připomíná zejména Jirího Tywoniaka, Jana Hertla, Eduarda Šimka, Josefa Petráně, Jaroslava Pánka a Evu Procházkovou. Z přírodovědců jsou jako výkonní redaktoři části o přírodě uvedeni kromě autora stati ještě zesnulý Zdeněk Brandl a současný Lubomír Hanel.

V přírodovědné části sborníku shrnul Václav Zemek výzkum neživé přírody v regionu (někdy i širším) – geologický, pedologický, ale např. též i meteorologický a astronomický výzkum ve stati *Neživá příroda na Podblanicku v padesáti ročnících Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka*, připojen je seznam literatury s odkazy i na starší práce. Téměř identickou strukturu má také následující článek Pavla Pešouta *Padesát let botanického výzkumu na Podblanicku ve Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka*. a podobně se věnoval zoologii Lubomír Hanel v článku *Půlstoletí zoologických průzkumů Podblanicka ve Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka*. Oddíl uzavírají studie z výzkumů Václava Kovaříka: *Zámecké parky v minulém půlstoletí Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka* a *Současný stav zámeckých parků na Podblanicku*. V podobném duchu začíná rovněž oddíl *Společnost*. Uvozuje ho článek historika a historiografa Bohumíra Jirouška *Humanitní bádání na stránkách Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka* s přehledem bádání téměř ve všech historických i humanitně zaměřených oborech.

Větší časový i chronologický záběr má studie Evy Procházkové *Geneze regionálních vlastivědných periodik na Benešovsku a Sborník vlastivědných prací z Podblanicka*. Za životem i dílem přírodovědce profesora Zdeňka Brandla (1939–2013) se obrátil Václav Zelený. Vzpomínka Václava Krůty *In memoriam Eva Procházková (1949–2013)* přináší vzpomínky na významnou archivářku.

Poměrně stručné údaje o společenskovední části rozšiřuje poslední oddíl SVPP, který by vlastně měl být jeho druhým svazkem – *Bibliografie Sborníku vlastivědných prací z Podblanicka ročník 1 až 50*; je to vlastně zároveň rejstřík SVPP – rejstřík autorů, výběrový rejstřík míst a výběrový rejstřík osob.

V. BARTUŠEK

Štěpán Svačina, Ctirad John (ed.). Lidé Univerzity Karlovy. People of Charles University. Praha, Current Media, 2016, 335 s. ISBN 978-80-88129-06-6. Bohatá fotodokumentace Karel Meister a Štěpán Svačina.

Dva významní profesori 1. lékařské fakulty UK, mikrobiolog a epidemiolog Ctirad John a internista Štěpán Svačina, se věnují na špičkové úrovni nejen svým oborům, ale publikují originální práce také např. z oblasti filozofie, lékařské etiky i historie lékařství. Velké karlovské jubileum (700 let od narození Karla IV.) se rozhodli připomenout uvedenou česko-anglickou reprezentativní publikací, v jejíž

ediční poznámce napsali, co je vedlo k jejímu vydání a jak vznikla. Vyzvali ke spolupráci dvacet tři kolegyně a kolegů; jejich výběr prováděl zejména profesor John (nar. 1920), který je osobně dobře zná. Výběr citlivě vážil tak, aby autoři reprezentovali nejen obory medicínské a přírodovědní, ale i humanitní.

Nejpočetnější skupinu – devět osob – tvoří lékaři; rovnocenně – čtyřmi osobami – jsou zastoupeni přírodovědci a doktoři filosofie, dva jsou doktoři teologie, dva inženýři, jeden doktor práv a jedna doktorka pedagogiky. Všichni autoři se vyznávají osobitým způsobem ze svého vztažku ke své almae matris. O něm si můžeme udělat bližší představu, uvedeme-li zde názvy kapitol jejich statí. Tomáš Zima (rektor UK, biochemie, interna, nefrologie): Univerzita Karlova bývala místem, kam se panovníci chodili radit; Michal Anděl (děkan 3 LF UK, interna, diabetologie): Přemítání o zakladateli druhé nejstarší české instituce – 3558 slov o Karlu IV.; Lucie Bankovská-Motlová: (proděkanka 3. LF UK, psychiatrie, systematická psychoterapie): Potlesk pro Karla IV.; Jiřina Bartůňková (emeritní proděkanka 2. LF UK, imunologie): Univerzita Karlova je mým osudem; Zuzana Červinková (LF UK v Hradci Králové, fyziologie, experimentální hepatologie): Osudová; Václav Hošek (emeritní děkan FTVS UK, psychologie sportu): Jak jsem potkal Karlovu univerzitu; Josef Koutecský (emeritní prorektor UK, emeritní děkan 2. LF UK, zakladatel československé dětské onkologie): Dotyky Karlovy univerzity. Podkapitoly: Dotyky minulosti. Dotyky génia mloci. Dotyky umění. Dotyky osobností. Dotyky studentů. Dotyky učitelů. Dotyky tradice a mody; Pavel Kovář (emeritní děkan Přírodovědecké

fakulty UK, geobotanika, krajinná ekologie): Univerzita zdola, shůry, tehdy, pak a teď. Podkapitoly: Přírodní vědy. Pohled studenta – hladina katedry s přesahy. Pohled navrátilce do nových poměrů – opět hladina katedry s přesahy. Pohled z perspektivy akademické funkce – hladina fakulty s přesahy. Továrna na poznání a svobodná vzdělanost; Jaroslav Květina (spoluzakladatel Farmaceutické fakulty UK, její mnohonásobný děkan, klinická farmacie): K postavení a rozvoji Univerzity Karlovy z pohledu jejího farmakologa. Podkapitoly: Osobní vztah ke Karlově Univerzitě a její osobnosti, které mé životní kurikulum zvláště poznamenaly. Na co ze svého působení na Karlově univerzitě vzpomínám. Glosy k mezinárodnosti Karlovy univerzity. Něco z toho, co je jiné než v době vrcholů mého univerzitního působení; Ján Liguš (emeritní děkan Husitské teologické fakulty UK, systematická filozofie): Podkapitoly: Moje dlouhá a klikatá cesta na Univerzitu Karlovu. Pedagogická činnost na Univerzitě Karlově. Moje další akademická činnost na Univerzitě Karlově; Karel Malý (emeritní rektor UK, právní dějiny): Naše univerzita; Jiří Mazánek (emeritní proděkan 1. LF UK, stomatologie): Univerzita Karlova – můj domov, můj svět. Podkapitoly: Profesor Ctírad John. Stomatologie na Univerzitě Karlově. Studenti Univerzity Karlovy; Lubomír Mlčoch (emeritní děkan Fakulty sociálních věd UK, institucionální ekonomie): Poznání a život sám jako úžasné dobrodružství ducha; Jaroslav Nešetřil (aplikovaná matematika): O univerzitě naší v kontextu jiných; Ivana Nobile (ekumenická teologie): Třikrát s teologií zpět na univerzitu; Miroslav Petříček (filozofie umění): Univerzita a její idea; Jan Royt (prorektor UK, dějiny umění): Tři kapitoly

z dějin Univerzity Karlovy. Podkapitoly: Zakladatel a jeho dílo. Univerzitní sceptra a další insignie. Magna aula; Jan Sokol (emeritní děkan Fakulty humanitních studií, filozofická antropologie): Moje stýkání a potýkání s Univerzitou Karlovou; Aleksi Šedo (děkan 1. LF UK, biochemie, experimentální onkologie): Naši studenti budou takoví, jaké si zasloužíme aneb setkávání pravdivosti s korektností; Jiří Valenta (emeritní děkan LF UK v Plzni, cévní a transplantační chirurgie): Lékařská fakulta v Plzni a Univerzita Karlova; Jan Ámos Víšek (emeritní děkan Fakulty sociálních věd UK, pravděpodobnost a matematická statistika): Univerzita Karlova – můj druhý domov; Radka Wildová (děkanka Pedagogické fakulty UK, počáteční gramotnost, vzdělávací politika): Čtyři Zdeňkové a Karel IV. Podkapitoly: Moje písmenka. Zdeňkové na mé cestě. První pedagogické působení. Slib Karlovi a jeho univerzitě; Ivan Wilhelm (emeritní rektor UK, jaderná fyzika, fyzika částic): Věhlas Univerzity Karlovy v akademickém světě).

Třeba říci, že autorky a autoři se vynaznali ze své lásky a úcty ke své mateřské univerzitě upřímně a s hrdotí na to, že jim bylo dopřáno spojit své pracovní životy se starobylym centrem a symbolem vzdělanosti v našich zemích. Příbyla zajímavá publikace o jejich dějinách, která nepochybně zaujme nejen odbornou, ale i laickou veřejnost.

L. HLAVÁČKOVÁ